

»Prozelitizam« u Sv. pismu i njegovo shvaćanje u svjetlu ekumenskih odnosa

Niko IKIĆ

Sažetak

»Prozelitizam« kao pojam shvaćaju Stari i Novi zavjet u pozitivnom svjetlu. Tamo su »prozeliti« bili pridošli, novoobraćeni pogani, koji su imali određene obveze ali i svoja prava, kao i posebni status. Pojam se isključivo odnosio na obraćene pagane, koji su prihvaćali židovstvo kao svoju vjersku a kasnije i nacionalnu zajednicu.

»Prozelitizam« kao pojam danas se upotrebljava u negativnom smislu nametljivog i nasrtljivog, fanatičnog i nasilnog vrbovanja vjernika (a ne samo pogana kao nekada) za jednu kršćansku zajednicu i njezinu tradiciju. U tom i takvom značenju ga osuđuje internacionalna komisija za dijalog između katoličke i pravoslavne Crkve u svojim dokumentima iz Freissinga (Njemačka) od 15.06.1990. te iz Balamanda (Libanon) od 23.06.1993. godine.

Uz komentar ovog posljednjeg dokumenta članak želi potaknuti na razmišljanje, da bi se pojmu »prozelitizam« u našem vremenu vratilo izvorno značenje (samo obraćeni pogani), jer je on bitno povezan s nekim osnovnim pojmovima kršćanske teologije, kao što su npr. misije, kršćansko svjedočenje u jedinstvu i ljubavi, ekumenizam, dijalog, vjerska sloboda pojedinca i slično. Ako bi nam uspjelo vratiti se svetopisamskom značenju ovog pojma, bilo bi jedinstvo kršćana u njihovom svjedočenju dublje a svjedočenje u jedinstvu djelotvornije.

Uvod

Gospodin je pozvao svoje učenike da budu njegovi svjedoci sve do kraja zemlje (Dj 1,8). U svojoj velikosvećeničkoj molitvi molio je Isus ne samo za apostole kao širitelje njegove Radosne vijesti nego i za one koji će po njihovoj riječi vjerovati u njega, »da svi budu jedno... da svijet vjeruje da si me ti poslao« (Iv 17,21). Na rastanku sa svojim učenicima dao im je novu zapovijed ljubavi, po kojoj »će svi upoznati da ste moji učenici« (Iv 13,34-35).

Svjedočenje pred svijetom povezuje Isus s jedinstvom u ljubavi svih svojih učenika. Jedinstvo u svjedočenju i svjedočenje u jedinstvu je izraz njegove volje, koji je glava nad svom Crkvom, »kojemu je sve podloženo pod noge« (Ef 1,22-23; Kol 1,18). Kršćansko zajedničko svjedočenje pred svijetom nikada nije bilo savršeno, pogotovu kad je u pitanju jedinstvo kršćanskih zajednica i njihova međusobna ljubav. Razlike su se pojavljiva-

le na teološkim i liturgijsko-tradicijskim područjima a rivalitet u naviještaju jednog Evanđelja, što je rezultiralo često duhom konkurencije i prozelitizma, a ne jedinstvom svjedočenja.

Pojam »prozelitizam« usko je povezan s bitnim pojmovima kršćanske teologije, kao npr. misijski nalog, jedinstvo Crkve, zajedničko kršćansko svjedočenje, ekumenizam, dijalog, sloboda pojedinca i naroda u njihovoj vjeri itd. U posljednjih nekoliko desetljeća, pa i stoljeća, pojam je dobio potpuno negativno značenje. Zato ga u tom i takvom svjetlu vrbovanja vjernika da prijeđu iz jedne kršćanske zajednice u drugu osuđuje dokument Šestog zasjedanja Komisije za dijalog između katoličke i pravoslavne Crkve iz Freisinga od 15.6.1990. kao pogrešnog provodnika pastoralne energije, kao dokaz rivaliteta i kao kršćanstvu protivni znak¹ i dokument iz Balamanda (Libanon) od 23. lipnja 1993.

Analizu pojma »prozelitizma«, s posebnim aspektom u Starom i Novom zavjetu, u njegovu izvornom značenju, objasniti ćemo u ovom istraživanju.

Prozelitizam u Starom zavjetu

Grčka riječ »proselytos« označuje odlaznika, dolaznika, pridošlicu, došljaka. Prozelit je bio poganin koji je pristupio židovskom vjerskom a često i nacionalnom zajedništvu. Stare plemenske religije, koje su bile strogo uokvirene plemenskim granicama, ne poznaju nikakvog prozelitizma. Pojam se oblikuje tek u helenističko-židovskoj kulturno vjerskoj sredini. Zato se u tom vremenu javlja samo u židovskoj i kršćanskoj literaturi.

Hebrejsku riječ *GER* ili *GERIM* Septuaginta je čak 77 puta prevela s prozelitos.²

Ger označuje svakog stranca. Stari zavjet razlikuje a) strance na proputovanju od b) stalno u Palestini nastanjenih stranaca.

a) Stranci na proputovanju

Mnogobrojna su mjesta u SZ koja potkrepljuju ovu konstataciju. Mi se smijemo pozvati samo na neke citate.³ Ponovljeni zakonik regulira obveze naroda prema Jahvi i prema drugima. Tako u određivanju normi čiste i nečiste hrane stoji: »Ne smijete jesti ništa što crkne. Daj to pridošlici koji boravi u tvojim gradovima neka jede, ili pak prodaj tuđincu« (Pnz

1 Usp., *Una sancta* 45 (1990), str. 327-329.

2 Jednom sa *prijeći* a 14 puta drugim riječima.

3 Pri tome se oslanjamo na istraživanja gosp. Kuhna u: *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, osnovao Gerhard Kittel, izdao Gerhard Friedrich, Stuttgart, svezak br. 6, str. 728-742.

14,21). Svake sedme godine bila je proglašavana godina praštanja. U ime Jahve Izraelci su praštali nevraćene dugove svojim dužnicima, ali od tuđinca mogli su tražiti svoj dug (usp. Pnz 15,3), kao i kamate (usp. Pnz 23,21). U procesu izlaska Izraelaca iz Egipta Jahve je davao različite propise svome narodu. O svetkovanju Pashe stoji da »nijedan stranac ne smije od nje jesti«, dok kupljeni i obrezani rob to smije činiti (usp. Izl 12,43).

Ti stranci koji kratko borave u izraelskoj zemlji bivaju promatrani kao strano tijelo u židovskom narodu i njegovoj vjeri. Oni nemaju praktično istinskih prava i često su bez ikakve zaštite. Dalo bi se naslutiti da uživaju pravo gosta ili turista, poput Abrahama ili proroka Ilije u tuđinskim zemljama.

b) Stranci stalno nastanjeni u Palestini

»Ako bi stranac koji među vama boravi htio svetkovati Pashu u čast Jahvi, svi se njegovi muški moraju obrezati. Tek mu je tada dopušteno slaviti je, jer je tada kao i domorodac zemlje. Ali neobrezani ne smiju od nje jesti. Neka vrijedi isto pravilo za domorodca i pridošlicu« (usp. Izl 12,48-49). Ovdje je više nego jasno da se misli na stalno nastanjene pridošlice. O njima govori i Ponovljeni zakonik: »Nemoj prezirati Edomca, jer je on brat tvoj. Ni Egipćanina, jer si bio došljak u zemlji njegovoj. Njihovi potomci u trećem naraštaju mogu se primiti u Jahvinu zajednicu (usp. Pnz 23,8-9). Druga knjiga Ljetopisa svjedoči o raspoređivanju »sto pedeset i tri tisuće i više stotina« stranaca pri gradnji hrama, koji su bili u zemlji poslije popisa njegova oca Davida (usp. 2 Ljet 2,16). Pri otvorenju izgrađenog hrama Salomon je molio za svoj narod, a u toj molitvi spomenuo je i tuđinca koji nije od Jahvinog izraelskog naroda nego je stigao iz daleke zemlje radi imena Jahvinog ... »ako dođe i pomoli se u ovom hramu, usliši ga s neba gdje prebivaš, da bi upoznali svi zemaljski narodi ime tvoje« (usp. 1 Kr 8,41-43). U svezi s hramom i stalno nastanjenim pridošlicama govori i prorok Izajija: »A sinove tuđinske koji pristadoše uz Jahvu da mu služe i da ljube ime Jahvino i da mu budu službenici, koji poštuju subotu i ne oskrvnjuju je i postojani su u mom Savezu, njih ću dovesti na svoju svetu goru i razveseliti u svojem Domu molitve. Njihove žrtve paljenice i klanice bit će ugodne na momem žrtveniku, jer će se Dom moj zvati Dom molitve za sve narode« (Iz 56,6-8).

Ova grupa stalno nastanjenih pridošlica (prozelita) u Izraelu ima veća prava kako u vjerskom, tako i u socijalnom smislu. Oni kao da su u nekom ovisnom položaju u odnosu prema Izraelcima. Nisu bili robovi, ali nisu imali ni pravo na privatno vlasništvo i posjedovanje zemlje. Neki zakoni su ih malo štitili. U Knjizi Izlaska stoji: »Ne ugnjetavaj pridošlicu. Ta znate kako je pridošlici, i sami ste bili pridošlice u zemlji egipatskoj« (Izl 23,9). Židovima se naređuje da nakon šest dana rada sedmog dana ne

rade, da bi mogao otpočiniti vol i magarac, kao i sin sluškinje i pridošlice (Izl 23,12). Bili su više integrirani u židovsku zajednicu. Smjeli su prebivati nekim židovskim slavljima, ali Pashu su slavili samo obrezani, jer je obrezanje smatrano znakom pune pripadnosti židovskom narodu (usp. Izl 12,48-49). Po obrezanju je netko postajao punopravni član zajednice u socijalnom i vjerskom značenju. Pri sklapanju Saveza s Jahvom Mojsije misli i na pridošlice te naglašava: »Danas stojte svi pred Jahvom, Bogom svojim: vaši plemenski glavari, vaše starješine i vaši nadglednici, svi muževi Izraela, djeca vaša, žene vaše i došljak koji je u tvome taboru – od onoga koji ti siječe drva, do onoga koji ti vodu nosi – da stupite u Savez s Jahvom« (Pnz 29,9-11).

Oblikovanje pojma u helenizmu

Poznato je da su Židovi unutar Rimskog Carstva bili posebno rašireni na helenističkom kulturnom području. Tu su morali živjeti i sa onima koji nisu pripadali židovskom narodu, u ozračju drugih svjetonazora, gdje su posebno pazili na očuvanje svoje monoteističke vjere za razliku od poganskog mnogoboštva. Osim očuvanja svoga kulta, Židovi su sve više uvidali mogućnost širenja svoje vjere. Upravo u helenističko-židovskim krugovima, dakle u dijaspori, nalazimo prve organizirane tragove židovskih misija. To je otprilike vrijeme Makabejaca, dakle negdje oko dva stoljeća prije Krista pa do Pavlovog vremena. Misijska djelatnost bila je strogo usmjerena na rad s poganima.

Obraćeni Ger (poganin-stranac-prozelit) je imao neke vjerske prednosti unutar židovske zajednice, ali nije uživao potpuno ista socijalna prava kao i domoroci, osim ako se dao obrezati. U tim okolnostima razvijaju se dva srodna pojma. Helenistički Židovi su prozelitima nazivali one novo-obraćene pagane koji su obrezanjem prihvatili ne samo židovsku vjeru nego punopravno učlanjenje u židovski narod. Nasuprot ovima bilo je pogana koji su prihvaćali samo židovsku monoteističku vjeru, njihova vjerska slavlja i njihove etičko-moralne norme života (subota, propise o jelu), ali ne i židovstvo u nacionalno-kulturnom smislu.⁴ Oni su odbijali obrezanje. Dobili su posebno ime: »bogobojažni« ili grčki »sesomenoi«. Neki su ih smatrali napola prozelitima ili kao neka posebna klasa prozelita.

U tim vremenskim okvirima i kulturno-ideološkim prostorima utisnuli su helenski Židovi jasno formulirano i nijansirano značenje pojmu prozelit. To je dakle bio na židovstvo obraćeni i obrezani poganin. Pojam nije sadržavao socijalno, ali je zato imao vjersko izjednačivanje sa Židovima.

4 Usp. *Biblijski leksikon*, KS, Zagreb, 1972, pojam na str. 52

Imao je neko značenje određenog dostojanstva. Takav je smio svetkovati Pashu a nakon smrti bio bi pokopan na židovskom groblju.

Židovsko helenistički filozof Philon Aleksandrijski (živio otprilike 20 godina pr. Kr. do 50 godina po. Kr.), koji je pokušavao židovski monoteizam spojiti s platonsko-stoičkom filozofijom, definira prozelitu kao onog koji je napustio domovinu i prijatelje, običaje i rodbinu i koji je prihvatio židovski Zakon. Motivi za takav prelazak mogu biti različiti. On pripominje da je među prozelitima bilo i onih koji su iz ljubavi prema istini prihvatili pravu pobožnost.⁵

Sesomenoi su prihvaćali samo monoteističku vjeru bez obrezanja. Djela apostolska svjedoče o velikim uspjesima Pavlovog misijskog djelovanja među takvima, npr. u Solunu (usp. Dj 17,4) gdje se spominje veliko mnoštvo Grka »priznavalaca pravoga Boga«.⁶ Usprkos prihvaćanju židovske vjere, oni nisu mogli biti pokapani zajedno sa Židovima.

Pojam u palestinskom židovstvu

Pravi Židovi u svom palestinskom kulturnom ozračju poznavali su samo prozelite koji su prešli na židovstvo i to potvrdili svojim obrezanjem. Takvi su bili smatrani kao posebna grupa židovskog naroda. Poslije svećenika, levita i Izraelaca, oni su zauzimali četvrto mjesto kao priznata i prihvaćena skupina. Imali su mogućnost prodiranja gotovo u sve sfere života. Tako je herodijanska kraljevska kuća pripadala prvotno prozelitima, jer su bili podrijetlom Idumejci. Oni nisu poznavali nikakve »polu-prozelite« (*sesomenoi*).

Rabinska epoha

Rabini priznaju prozelitima samo one koji su samo zbog vjerskih motiva prešli na židovstvo. Zato prozelit ostaje samo religiozna oznaka. U to doba provodili su se strogi zakoni oko ženidbe ili udaje. Ako se neki Nežidov želio oženiti nekom Židovkom, morao je prije prihvatiti judaizam. Zbog zastrašujućih lavova Samarijanci (usp. 2 Kr 17,25 ff), zbog straha Estera i Mardohaj, a Gibeoničani na prijevaru (usp. Jos 9,4-18) postajali su prozelitima. Rabini takve ne prihvaćaju i ne priznaju kao prave prozelite.

5 Usp. *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament...*, str. 732.

6 Zbog ove grupe kršćana ustat će Pavao u Poslanici Galaćanima (vjera opravdava a ne Zakon, usp. 3. i 4. poglavlje) i na Prvom apostolskom saboru (Dj 15,4-35) u obranu teze da se novoobraćeni kršćani ne moraju držati židovskog Zakona o obrezanju. Ujedno je to bila temeljna teološka podloga za korak kršćanstva u internacionalne vode i za nove misijske pothvate.

Odnos Židova prema prozelitima, uvjeti za primanje u židovstvo i prozelitska prava

Već smo napominjali da su prozeliti bili najniža socijalna grupa, bez velikog povjerenja kod Židova, kojima se štošta predbacivalo (kao npr. da su širitelji kuge) i koje se lako optuživalo, npr. da zbog njih Mesija još ne dolazi. Knjiga Izlaska podsjeća Izraelce da ne tlače pridošlice i da im ne nanose nepravde jer su i sami bili pridošlice u zemlji egipatskoj (usp. Izl 22,20). U toj su knjizi propisana pravila za svetkovanje Pashe i ističe se da za strance vrijede isti propisi (obrezanje usp. Izl 12,43-49). Božja ljubav i milosrđe ne isključuje nikoga, »jer Jahve, Bog vaš, Bog je nad bogovima, Gospodar nad gospodarima, Bog velik, jak i strašan, koji nije pristran i neda se podmititi; daje pravdu siroti i udovici; ljubi pridošlicu (prozelitu), daje mu hranu i odjeću. Ljubite i vi pridošlice, jer ste i sami bili pridošlice u zemlji egipatskoj « (Pnz 10,17-19). Ova podsjećanja Izraelaca na njihovu prošlost kao pridošlicâ u Egiptu potvrđuje da su zaboravili na ljubav i milosrđe prema pridošlicama koji žive među njima, a Jahve ljubi jednako sve ljude. Ovo ponavljano isticanje i zahtijevanje ljubavi prema pridošlicama svjedoči da oni nisu imali velika prava. Da bi dobili bilo kakva prava, morali su prije toga biti službeno primljeni u židovsku vjersku a potom i u nacionalnu zajednicu. Potpuno akceptiranje Tore, obrezanje muškaraca, prije Pashe ceremonijalno kupanje, prinošenje darova na žrtvenik u hramu, bili su uvjeti primanja. Poslije toga je stranac bio smatran u religioznom smislu kao Židov, a kao Izraelac u narodnom smislu. Oni su bili dužni držati se Zakona (usp. Gal 5,3). Svečano ceremonijalno primanje označivalo je za njih novi početak. Sve ono što su prije radili i kako su živjeli, zaboravlja se. Otad imaju biti pravi Židovi kao vjernici i pravi Izraelci kao lojalni građani.⁷ S pravne strane npr. djeca majke koja je bez njihova oca primljena u židovstvo ostajala bi bezakonita. S djecom prije prijelaza na židovstvo koja bi ostala kao stranci prekidala bi se krvna veza. Prozelitkinje ne bi mogle biti žene svećenika (Lev 23,13-14). Što se tiče dažbina tu nisu imali nikakvih ograničenja.

»Prozelitizam« u Novom zavjetu

I novozavjetni pisci poznaju pojam »prozelit«, ali ga ne upotrebljavaju prečesto. Samo na četiri mjesta pojavljuje se pojam »expressis verbis« i to zbog razumljivih razloga kod Mateja i Luke u Djelima apostolskim. Prvi

7 Himnografija Pravoslavne Crkve u nekim hvalospjevima razlikuje strogo pojam Židova i Izraelaca. Dok je prvi negativan i označuje one Židove koji nisu prihvatili pravu vjeru (kršćanstvo), drugi je pozitivan i označuje judeo-kršćane.

je Kristovu Radosnu vijest namijenio u pisanom obliku svojim židovskim sunarodnjacima, a drugi je dolazio iz dijaspore i bio je odgojen u helenističkom duhu. Matej upućuje različite pouke i opomene svojim sunarodnjacima u okviru priprema za dolazak kraljestva nebeskog. Među sedmerostrukim »jao vama« opominje književnike i farizeje, koji obilaze more i kopno da učine jednoga istovjernikom (prozelitom). A kad to ovaj postane, učine ga sinom paklenim dvaput gorim od sebe (usp. Mt 23,15). Matej osobito ističe da je farizejima važno bilo druge pridobiti za židovsku vjeru, što svjedoči o aktivnoj židovskoj misiji. Prigodom silaska Duha Svetoga čudili su se Židovi u Jeruzalemu da mogu razumjeti Parte, Međane... Rimljane na prolazu, Židove i obraćenike (prozelite)... (usp. Dj 2,11). Ojačani Duhom i utvrđeni u vjeri počeli su apostoli revno širiti Isusovu Radosnu vijest. Za sve pastoralne probleme trebali su im pomoćnici. Došlo je do ustanovljenja đakonata. Među sedmoricom izabраниh, na koje su apostoli polagali svoje ruke, Luka spominje i Nikolu iz Antiohije, »bivšeg obraćenika na židovsku vjeru« (usp. Dj 6,5). Apostol naroda Pavao, uz svesrdno pomaganje Barnabe i drugih, imao je silne uspjehe na misijskim putovanjima. Njegove propovijedi su plijenile sve Židove, kao i pogane. Tako je bilo i u Antiohiji, gdje su ga nazočni molili da im o Radosnoj vijesti govori i iduće subote. Kad se zbor razišao, pošli su s Pavlom i Barnabom »... mnogi Židovi sa štovateljima pravoga Boga, prozelitima« (Dj 13,43).

U novozavjetnoj epohi pojam »prozelit« poprima dvojaku interpretaciju na temelju dvojake misijske linije. Jedna bi bila ona blaža, raširena u helenističkoj dijaspori, gdje se Nežidovima omogućuje štovanje pravoga Boga, bez stapanja sa židovstvom u nacionalno-kulturnom smislu. Drugi pravac bio je onaj stroži, raširen u palestinskom području uz obvezno obrezanje. U Djelima apostolskim 13,43 oba su značenja izražena ... štovatelji pravoga Boga i prozeliti. Važno je upozoriti da se pojam odnosi izričito samo na obraćene pogane. Ako je netko unutar židovstva prešao npr. od saduceja k farizejima, nije bio nazivan prozelitom.

Prozelitizam danas

U povijesno-teološkom udaljavanju kršćanskih tradicija pojam je poprimio sasvim negativno značenje, koje je protivno stavovima, ponašanju i svjedočenju kršćana. Prozelitizam je danas izvedena riječ koja označuje nametljivo i nasrtljivo, nasilno i fanatično vrbovanje za jednu vjersku zajednicu, političku grupaciju ili za određene svjetonazore.⁸ Pojam oz-

8 Vidi Herderovo izdanje, *Der große Herder*, Freiburg, 1955, svezak 7, str. 659.

načuje i gorljivost novoobraćenika te njegovo često fanatično nastojanje da se na bilo koji način privoli što više novih pristaša (prozelita).⁹

Prozeli se u SZ i u NZ odnosio na pridošle, novoobraćene pogane. Prozeliti su bili dobrim dijelom uspješan plod misionarskog djelovanja, prvo unutar židovske, a potom kršćanske zajednice.

U tijeku kršćanske povijesti bilo je i onih koji su osjećali potrebu »misionariti« drugie kršćane, i to na prisilan ili fanatičan način, gdje se nije poštovala sloboda savjesti i vjere, i gdje se nije priznavao element crkvenosti drugim kršćanskim crkvama, pa onda radi »njihovog« spasenja ih se »prozelitiziralo«, privodilo u krilo prave Crkve.¹⁰ To je bila ne samo pojedinačna nego i grupna praksa poznata među mnogim kršćanskim zajednicama, u kojima je rivalitet bio na prvom mjestu a ne svjedočenje u jedinstvu i jedinstvo u osvjedočenoj ljubavi. Što se tiče pravoslavne i katoličke Crkve, dviju Crkava, bilo bi svako ulaganje energije i sile u smislu takvog vrbovanja vjernika da prijeđu iz jedne u drugu crkvenu zajednicu sasvim pogrešno, zaključuje dokument 6. sjednice komisije za dijalog.¹¹ Crkvene zajednice poput pravoslavne i katoličke dužne su se međusobno pastoralno pomagati a ne vrbovanjem slabiti drugu stranu i jurisdikcijski širiti svoje teritorije.

S druge strane nalog je i zadaća svake Crkve svjedočiti Evandjelje u duhu istine i ljubavi. Ako se pojedincima ili grupama vjernika ova ili ona tradicija ili ovaj ili onaj način svjedočenja više dopada i njih same više približava tajni Crkve i više potiče na osobno primjerno svjedočenje vjere u ljubavi, te iz slobodno i u savjesti promišljenih razloga prijeđu iz jedne Tradicije u drugu, takvi nisu zaslužili da budu okarakterizirani kao »prozeliti« u negativnom smislu riječi. Isto tako revno, požrtvovno, oduševljeno, nesebično i primjerno svjedočenje vjere, koje druge kršćane poziva i motivira na život po vjeri, ne može biti ocrtno kao »prozelitizam« u negativnom smislu. Mnogi teolozi i crkveni uglednici naročito na Istoku ne žele razlikovati prozelitizam u negativnom i pozitivnom smislu. Pojam koji je upotrijebljen u SZ više od 77 a u NZ izričito 4 puta ne može biti samo negativan, nego je očito da mu je iskrivljeno njegovo temeljno biblijsko značenje. Zato su neki spremni svako svjedočenje vjere ili organiziranje života u vjeri okarakterizirati kao »prozelitsko«, makar se tu radilo o kršćanima, pa čak i o pravoslavnoj Crkvi,¹² a ne poganima. Uvjerili

9 Usp. *Opća enciklopedija*, Zagreb 1980, svezak 6, str. 664.

10 Bilo je onih misionara koji su ionako ekstremne stavove službene Crkve još zaoštravali, ne samo u smislu »extra ecclesiam nulla salus«, nego u značenju »extra ecclesiam romanam« (seu orientalem, seu ...) nulla salus.

11 Usp. *Dokument iz Freissinga od 15. lipnja 1990*, u: *Una Sancta* 45 (1990), 327-329.

12 Ponovno organiziranje katoličke crkvene hijerarhije u Rusiji radi pastoralnih svrha tamošnjih katolika i grkokatolika izazvalo je negodovanje ruske pravoslavne Crkve. Ona se pita, kako se na njezinom teritoriju mogu organizirati strukture katoličke hijerarhi-

smo se da se pojam primjenjivao samo u odnosu prema poganima, koji bi primili židovsku, a poslije kršćansku vjeru. Poslije je poprimio značenje za kršćane druge tradicije.

Čini se da se olako i lakomisleno s pravoslavne strane uzima i rabi riječ »prozelitizam« da bi se kako u prošlosti,¹³ tako i danas katoličku stranu ozloglasilo. Zato ovako jednostrano upotrebljavan pojam pali signalnu crvenu lampicu, proglašava sve pravoslavne i njihovu tradiciju ugroženim, uzbunjuje i zaoštava ionako napete odnose, poziva na obranu protiv »zakletog« neprijatelja itd.¹⁴ Ovakvo svhaćanje i izlaganje pojma »prozelitizam« ne odgovara ekumenskom duhu i dijalogu ljubavi, koji su zacrtali u svojim susretima carigradski patrijarhe i rimski pape.¹⁵

Gdje su dakle granice prozelitizma kad je u pitanju misijsko djelovanje Crkve i njezino svjedočenje za jedinstvo u ljubavi? Kako god nemaju pravo oni koji iz usko shvaćenih pojmova Crkve misle da treba druge crkvene tradicije tako »misionariti« da prihvate »pravu« vjeru i tradiciju, tako nemaju pravo niti oni, koji odmah svako crkveno djelovanje druge tradicije proglašavaju prozelitizmom. Može li zapravo kršćansko djelovanje

je? U Moskvi rezidira za sve katolike zapadne tradicije u zapadnoj Rusiji do Urala Poljak nadbiskup Tadeus Kondrušević, kao apostolski administrator; od Urala do Vladivostoka isusovac domorodac njemačkog podrijetla otac Josip Werth; u Bjelorusiji je otvorena prošle godine bogoslovija. Ali sami crkveni ruski glavari nisu imali u početku ništa protiv toga, nego kad je došlo do pojedinačnih prelazaka na zapadnu tradiciju, onda su u strahu postale velike oči, pa su se pribojavali nadmoći katoličke Crkve. Ali ima i onih koji misle da se u ponovnom reorganiziranju same ruske pravoslavne Crkve poslije komunističkog režima može očekivati pozitivna pomoć od katoličke Crkve. Ipak je ruska pravoslavna Crkva odbila papin poziv u siječnju 1993. u Assisu na zajedničku molitvu za mir, kao i sve ostale pravoslavne Crkve, osim Makedonske, kojoj se još ne prizna autokefalnost.

13 Neki smatraju sve sklopljene unije s Rimom (među njima i Marčansku) kao prozelitsko djelovanje katoličke Crkve.

14 Možda je i u ovoj dimenziji jedan dio mogućeg odgovora na stalne optužbe Vatikana za sva zlodjela u bivšoj Jugoslaviji a pogotovu u sadašnjem ratu u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini od srpskih znanstvenika, političara i crkvenih velikodostojnika. U vezi s tim usp: Vladimir Dedijer, *Jasenovac – das jugoslawische Auschwitz und der Vatikan*, za izdavača Gottfried Niemietz, Freiburg, 1988, izdavačka kuća Arhimann, čiji je zaštitni znak crni davao s vilama. Već naslovna slika, gdje se vidi pištolj, bomba i kama (dvosjekli mač) pod križom, govori o »znanstvenoj« razini tog izdanja.

15 Patrijarh Atenagora i papa Pavao VI. u Jeruzalemu 6. siječnja 1964. ističu međusobnu ljubav i respektiranje, praštanje uvreda do 77 puta te jedinstvo dviju Crkava.

A 7. prosinca 1965. skinuta je anatema iz g. 1054. i pokazana dobra volja za pomirenje i pozivaju se obadvije Crkve u duhu povjerenja, međusobnog štovanja i ljubavi da nastave dijalog ljubavi.

Valja podsjetiti da se isti sastaju u Rimu 28. listopada 1967. U svojim razgovorima, izjavama i molitvama pokušali su pridonijeti potpunom uspostavljanju zajedništva za obnovu Crkve, ali u vjernosti tradiciji otaca i djelovanju Duha Svetoga.

U Carigradu susreću se papa Ivan Pavao II. i patrijarh Demetrios I. 30. studenog 1969. i zauzimaju se za puno euharistijsko jedinstvo dviju Crkava. (Usp. *Dokumente der wachsender Übereinstimmung 1931-1982*, Meyer, Urban, Vischer, Paderborn-Frankfurt, 1983, str. 520-526)

među kršćanima biti prozelitsko? Nedvojbeno je da može kad se uzmu u razmatranje ekstremni slučajevi s jedne i druge strane. Ali jamačno je da nije sve »ekstremno« što dolazi s druge strane, ako se stvarno a ne samo na papiru priznajemo kao »sestrinske« Crkve i ako prihvaćamo Isusovu molitvu, »da svi budu jedno«, kao nalog i normu crkvenog djelovanja.

Komentar uz dokument iz Balamanda

Taj dokument internacionalne komisije s plenarne sjednice u Balamandu (Libanon) zacijelo će izazvati dijametralno različite komentare. Zavisno s kojeg stajališta i s koje strane (katoličke ili pravoslavne), zasigurno će biti onih koji će ga napadati i onih koji će ga svim silama braniti.

Sama činjenica da se odstupilo od unaprijed zacrtanog i od obje strane prihvaćenog plana teološkog dijaloga (točka br. 1), na izričito traženje pravoslavne Crkve, dovoljno govori o bizarnosti ove teme i važnosti tog dokumenta. I dosadašnja četiri dokumenta pobudila su javno mnijenje, ali ni približno kao ovaj posljednji.

Dokument je sastavljen uobičajenim pregnantnim formulacijama, koje pretpostavljaju šire i dublje poznavanje povjesno-teoloških i eklezijalno-pravnih odnosa među dvjema Crkvama, pogotovu kad je u pitanju nastajanje, razvoj i status Katoličkih istočnih crkava. Svaka točka bi zapravo zahtijevala svoj posebni komentar. Mi se želimo osvrnuti na neke od njih.

U trećoj točki ističe već u samom uvodu pravo egzistencije i djelovanja Katoličkih istočnih crkava. Da je ta činjenica bila prije neosporiva, ne bi ušla kao posebna točka u dokument o kojem je riječ. Da je to izričito formulirano i potpisano, smatra se najvećim uspjehom spomenute konferencije. Ta točka i njezino priznanje zasigurno će uzburkati duhove radikalnih struja na pravoslavnoj strani. Pogotovu je veliko pitanje, kako će reagirati one autokefalne crkve koje nisu htjele doći na plenarnu sjednicu, možda upravo zbog Istočnih katoličkih crkava u kojima vide najveći prozelitizam.¹⁶ Njima su Istočne katoličke crkve trn u oku ili izdajnici pravoslavlja. Među njima treba tražiti one, koji bi najradije postupali prema načelu »ako pripadaš papi, onda moli kao papa«, jer smatraju istočnu liturgijsku tradiciju ekskluzivnom svojinom pravoslavlja, koja je ne samo njegov biser nego i izričiti znak crkvene pripadnosti.

Nastajanje Istočnih katoličkih crkava zaoštrilo je protuslovlje kršćanskog Istoka i Zapada. Iako su mnogi protagonisti imali pred očima onaj isti cilj potpunog jedinstva dviju Crkava za kojim teži i ova internacional-

16 Srpska i Gruzijaska pravoslavna crkve imaju za sada i drugih problema u svezi s ratom na svojim područjima, a Bugarska pak radi velike napetosti oko mogućeg nutarnjeg raskola. No, što je s Grcima iz Atene i onima iz Jeruzalema, koji se osjećaju braniteljima pravoga pravoslavlja, poput nekada Marka Eugenika za koncila u Firenci?

na teološka komisija, činjenica je da do tog jedinstva nije nikada došlo. Primanjem nekih crkvenih pokrajina u jurisdikcijsko krilo rimokatoličke Crkve je granice među dvjema Crkvama samo premještalo na ovu ili onu stranu, ali ih nije izbrisalo. Činjenica je također da su se neki čimbenici u procesu nastajanja Istočnih katoličkih crkava služili i metodama »obraćanja«, ili »vraćanja« pravoj Crkvi ili u Crkvu nećijih otaca, što je ionako krhke crkvene odnose još i pogoršalo. Stoga je lijepo da dokument iz Balamanda uočuje i prizna takve zastarjele metode, koje se na temelju novih eklezijalnih načela (communio, sestrinske crkve itd.) više ne mogu prihvatiti.

Kad je u pitanju prozelitizam, koji je ovdje samo shvaćen u negativnom značenju (pozitivno se dade malo indirektno naslutiti u svezi sa slobodom savjesti i vjere), onda su ga (svaki oblik prozelitizma) zajednički odbacili papa Ivan Pavao II. i ekumenski patrijarh Dimitrij I. još 7. prosinca 1987. (usp. br. 18).

No dvadeset druga točka govori samo o spremnosti katoličke strane da ne cilja više na to kako bi dobila prozelite među pravoslavcima. To nam se čini ujedno kao skrušeno priznanje cijele komisije, a osobito njezinog katoličkog dijela da je samo katolička Crkva djelovala prozelitski u cjelokupnoj povijesti odnosâ među dvjema Crkvama. To kao da je još jednom moralo biti posebno istaknuto u završnoj točki (br. 35) kada se kaže da je komisija isključila za budućnost svaki prozelitizam i svako ekspanzionističko htijenje katolika na štetu pravoslavne Crkve. Takva formulacija za budućnost daje opet naslutiti da se u prošlosti i sadašnjosti radilo samo s katoličke strane prozelitsko-ekspanzionistički. Teško je vjerovati da članovima katoličkog dijela komisije nisu poznate povijesne činjenice koje argumentirano dokazuju u različitim povijesnim fazama i na različitim područjima ekspanzionističko djelovanje pravoslavne Crkve.¹⁷ Prenaglašavanje krivnje na jednoj strani i njezino prešućivanje na drugoj strani više je znak da je Katolička Crkva otišla dalje u preispitivanju svoje povijesti u kojoj je bilo i takvog djelovanja te da je spremna otvoreno priznati pogrešne poteze. Upravo to novo preispitivanje povijesti velika je zadaća pravoslavnih Crkava. Dokument ne iznosi izričito da takvog prozelitskog djelovanja nije uopće bilo s pravoslavne strane, te se nadamo da katoličko priznanje neće nekima poslužiti samo za zlouporabu, možda kao dokaz njihove nevinosti, nego i kao znak spremnosti pogledati istini u oči. Dokument govori o nepristranom i sveobuhvatnom predstavljanju pozitivne

17 O prekrštavanju katolika po srednjoj Bosni i Srbiji, što je Draganović argumentirano iznosio, ili u novije vrijeme ekspanzionističko djelovanje SPC npr. u Dalju, može se saznati od T. Vukšića u djelu *Balkanizacija ekumenizma* u Glasu koncila 29 (1993), 6, ili ponašanje u ratu nekih vladika, piše R. Perić u članku, *Vladika kao vojvoda*, u Glasu koncila 31 (1993), 3, te o nasilnom ukidanju istočnih Crkava poslije drugog svjetskog rata u Rusiji, Rumunjskoj itd.

i objektivne slike o drugoj Crkvi. Prvi uvjet tomu je da Crkva sama o sebi ima objektivnu sliku. Katolička Crkva je ovim priznanjem učinila prvi korak.

Pravila za praksu mogu imati veliko značenje za razvoj samog dijaloga. Ako budu prihvaćena i provedena, ona će pripomoći zbližavanju dviju Crkava, pogotovu u rješavanju svih konfliktnih situacija u kršćanskom duhu istine i ljubavi, pravde i mira. U nekim stvarima praktična pravila su bliža idealu, negoli stvarnosti, kao npr. zajedničko preispitivanje crkvene povijesti kod pravoslavnih Srba i katoličkih Hrvata. Ona su možda aktualna u malo daljoj budućnosti, ovisno o prostoru i njegovim bremenitim političko-nacionalnim okolnostima.

U nemogućnosti da se svaka točka komentira, jer bi nas to odvelo pre-daleko, moglo bi se zaključno reći da je dokument iz Balamanda obilježen pravednim kompromisom kako glede stavova o pitanjima koja dokument obrađuje, tako i u traženju zajedničkog puta naprijed. Kompromis se osjeća gotovo u svakoj točki, pa i u onim stvarima koje se moraju razabrati između redaka. U cjelini on bi se mogao svesti na kompromisno priznanje s pravoslavne strane da Istočne katoličke crkve imaju pravo egzistencije i sudjelovanja u teološkom dijalogu, s druge strane katolici priznaju izričito (dok se zasad s pravoslavne strane preko toga šutke prelazi) da je bilo prozelitskog djelovanja u njezinim redovima, koje se u budućnosti više ne želi provoditi.

Tako kompromisno formulirani dokument riješit će osnovno pitanje hoće li dijalog biti nastavljen. Ako da, onda samo zacrtanim putem, ako pak ne, bio bi to najvjerojatnije zadnji dokument internacionalne teološke komisije. To zavisi od recepcije tog dokumenta, kako na pravoslavnoj, tako i na katoličkoj strani. Dokument izražava pozitivnu nadu, kojoj se od sveg srca priključujemo.

PROSELYTISM IN THE BIBLE AND ITS MEANING IN THE LIGHT OF ECUMENIC RELATIONSHIPS

Niko Ikić

Summary

In the Old and New Testaments proselytism is understood as something positive. »Proselytes« were newcomers, newly converted pagans, having certain duties, but also certain rights, as well as a special social status. The term referred only to converted pagans having accepted Judaism as their religious community, later also as their national community.

Today the term »proselytism« has a negative connotation, meaning aggressive, harassing, fanatical, and forcible urging of believers /not only pagans, as earlier/ to accept a Christian community and its traditions. Proselytism in this context was condemned by the International Commission for the dialogue between the Catholic and Orthodox churches in Freissing /Germany/ on June 15, 1990 and in Balamand /Lebanon/ on June 23, 1993. Commenting the latter document, the author proposes to think about bringing back to the term »proselytism« its original meaning /only converted pagans/, since the term is essentially related to some basic concepts of Christian theology, e.g. mission, Christian testimony in union and love, ecumenism, dialogue, freedom of faith for the individual, etc. Should it be possible to revive the biblical sense of this concept, the union of Christians in their testimony would be closer and testimony in union more efficient.

